

УДК 37.013.73

НОНКОНФОРМІЗМ ЯК АКТУАЛЬНИЙ ХУДОЖНИЙ ПРИНЦИП ДІЄВОЇ СЦЕНОГРАФІЇ

ЕРМУКАНОВА Анастасія

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна
ermukanova.nastasya@gmail.com

Стаття присвячена дослідженню зародження та розвитку дієвої сценографії як основоположного принципу сучасного сценічного дизайну крізь призму феномену нонконформізму. Констатовано, що в сценічному дизайні України нонконформізм проявляється в унікальному синтезі філософсько-світоглядних та дизайнерських концепцій з актуальними пошуками нових художніх стилів. Виявлено, що дієва сценографія пов'язана в першу чергу з головним її визначальним принципом – напрямом мистецтва художника в оформленні сценічної дії: місце дії визначається організацією навколишнього середовища; сценографія стає безпосереднім учасником виступу акторів; винайдення образно-ритмічних та матеріальних образів, представлений як оригінальних персонажів сценічної дії, що засновані на генетичному коді мистецтва сценографії.

***Ключові слова:** сценічний дизайн, нонконформізм, дієва сценографія, образно-асоціативне бачення, предметно-просторове середовище.*

ВСТУП

Дизайн сценічного простору безпосередньо пов'язаний з діяльністю українських театральних художників-нонконформістів 1960-1980-х рр. – Д. Лідера, М. Кипріяна, Є. Лисика та ін.. Вони належать до першого покоління митців, які створили дієву сценографію засобами складних творчих пошуків у контексті створення інноваційних прийомів втілення образно-асоціативного бачення вистави, посилення панівних форм сценічного видовища, насичення сценічного простору глибинним символізмом деталей.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням роботи є дослідження зародження та розвитку дієвої сценографії як основоположного принципу сучасного сценічного дизайну крізь призму феномену нонконформізму. Означена проблематика, незважаючи на важливість для теорії українського сценічного дизайну, не отримала повноцінного висвітлення в мистецтвознавчих дослідженнях, що зумовлює актуальність її подальшого розгляду.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Дизайн сценічного простору формує зорово-просторову поетику вистави, що включає в себе «драматичні, емоційні та комунікаційні елементи та сприяє створенню естетичного контексту театральної дії [5, с. 35]. Як і всі

типи дизайну, сценографія розвивається відповідно до процесу розвитку від концепції до реалізації.

У науковому дискурсі термін «нонконформізм» визначається як: «(від лат. заперечної частки та *conformis* – подібний, схожий) – демонстративне неприйняття загальноприйнятих нормативів творчості» [4, с. 12]; «незгоду, неприйняття норм, цінностей, цілей, домінуючих у конкретній групі, в конкретному суспільстві» [3, с. 150].

Позиціонуючи нонконформізм у сценічному дизайні України другої половини ХХ ст. не стільки як підпільне мистецтво, скільки як альтернативне, «другий авангард», прагнення художника реалізувати власне бачення, не підлаштовуючись під позицію провладної більшості, а затверджувати великою мірою протилежну точку зору, можна розглядати його як унікальний синтез філософсько-світоглядних та дизайнерських концепцій з актуальними пошуками нових художніх стилів провідними театральними художниками.

В драматичному театрі 60-х рр. ХХ ст. зароджується поняття «дієвої сценографії». Театральні художники прагнуть не лише створити місце дії, та майданчик для дії, скільки розкрити сутність драматичного конфлікту п'єси. При цьому предмет або річ уже не підкорені актору, скоріше вони позиціонуються як незалежний об'єкт, що протиставляється йому і вимагає відносно себе не стільки акторської гри, скільки реальної дії. Від швидкої взаємодії між елементами системи дискурсу презентації - текстом і реципієнтом – для досягнення інтегрованої художньої системи побудови театральної презентації, можна прочитати термін «сценографія» таким чином, щоб показати існування цього справжнього мистецтва та повернення до його першої концепції, яка до середини ХХ ст. залишалася поширеною в чинній театральній класиці, як мистецтво театральної декорації та місця події.

У 60-ті рр. ХХ ст. відбувається своєрідне повернення до тенденцій сценографії 1920-х рр. – відроджується відмова від задника, куліс, падуг, функція підлоги – нейтральна. Великою мірою це позиціонується як певний жест бунтарства, основою якого все ж таки стала зміна системи координат: відбувається повернення надзвичайно важливого для ранніх форм театального мистецтва (починаючи з ритуальних закінчуючи середньовічними) знакового, концептуального початку.

Розроблений театральними художниками у 1960–1980-ті рр. дизайн сценічного простору вистав є прикладом «глибинного філософсько-світоглядного підходу до створення візуального образу сценічної постановки на основі нестандартних, далеких від офіційно «санкціонованих», дизайнерських рішень та сміливих композиційних експериментів» [2, с. 339]. Дослідники наголошують на тому, що «адептами «дієвої сценографії» було породжено так званий «великий стиль», зміст якого полягав у розкритті засобами мистецтва значущих проблеми людського буття, конструюванні узагальнено-метафоричного середовища, творенні «активно діючих образів», наочній матеріалізації обставин, що виражали суть драматичного конфлікту й мотивацію вчинків героїв [1, с. 38]

Пошуки реальності, що зникає, в мистецтві нонконформізму позначені есхатологічною картиною розпаду традиційної системи цінностей, що

сформувалися за десятиліття існування тоталітаризму і зумовили розмаїття стилів та течій всередині нонконформізму як єдиного художнього напрямку.

В українському театрі сценічний простір стає не лише «дієвим», набуває властивості персонажності, але навіть звертається до вищої філософії, стаючи символом іншої реальності. На сцену драматичного театру все активніше проникають речі, предмети та маски, що беруть на себе функцію сенсопородження, стають співучасниками вистави.

Дієва сценографія, що складалася протягом XX ст. і в 1960-ті рр. стає провідною в практиці світового театру – основне завдання мистецтва театрального художника полягає у втіленні та розкритті сценічної дії. Ця система увірвала в себе багатий досвід зображення місця дії декораційним мистецтвом та принципи ігрової сценографії.

Узагальнюючи теоретичні праці ряду авторитетних науковців, можна виділити основні засади дієвої сценографії:

- театр художника як такий – організація місця, середовища, простору, в якому ця дія відбувається;
- образно-пластичні чи матеріальні образи виступають як самостійні персонажі сценічної дії;
- набуття сценографією чи її окремими елементами значення самостійних, рівнозначних з акторами візуальних персонажів вистави;
- зображення у сценічному просторі як конкретного місця дії, а й образів узагальнених місць дії;
- розвиток сценографії протягом сценічного часу - еволюція в процесі сценічної дії, охоплення всіх ситуацій, передбачених текстом та режисурою.

Отже, дієва сценографія XX в. як система складається з усіх вищезгаданих типів оформлення сценічної дії. Тип оформлення конкретної вистави обумовлений обраним режисером характером дії: як місця подій, як подій, як аксесуарів для гри акторів або як матеріально-речових персонажів дії. Причому практично ці типи можуть бути у різних поєднаннях.

Значний інтерес до світу предметів проявляють українські театральні художники-нонконформісти, створюючи візуальні композиції не лише з сценографічних предметів, елементів та об'єктів, але й з фігур акторів. Таким чином не лише предмети починають інтегруватися в сферу акторської гри, але і актор стає одним із елементів простору предметів. Органічне поєднання актора з сценографією створює ефект певної містифікації, магнетично впливає на глядача, висвітлюючи складні життєві питання, в яких торкалися у постановках.

ВИСНОВКИ

Формування естетичного коду дієвої сценографії в українських театрах та реформа художньої мови декораційного оформлення були зумовлені не в останню чергу процесом самоідентифікації митців через осмислення процесів, що відбувалися як в загальнотеатральному просторі зокрема, так і в соціокультурному просторі означеного періоду загалом.

«Дієва сценографія» пов'язана передусім з головним її визначальним принципом – напрямом мистецтва художника в оформленні сценічної дії: місце дії визначається організацією навколишнього середовища; сценографія стає

безпосереднім учасником виступу акторів; винайдення образно-ритмічних та матеріальних образів, представлений як оригінальних персонажів сценічної дії, що засновані на генетичному коді мистецтва сценографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алішер А. Концептуальні погляди на феномен сценічного простору у творчій школі Д. Лідера. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2020. Вип. 34. С. 227–233.
2. Єрмуканова А. А. Феномен нонконформізму в дизайні сценічного мистецтва України (60-90-ті рр. XX століття). *Scientific progress: innovations, achievements and prospects. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2023. С. 337-340.
3. Кіндрачук Н. М. Нонконформізм як соціокультурне явище в Україні: 60-70-ті рр. XX ст. *Інтелекція і влада*. 2014. Вип. 30. С. 149-155.
4. Сотська Г., Шмельова Т. *Словник мистецьких термінів*. Херсон: Видавництво «Стар», 2016. 52 с.
5. Collins J. Nisbet A. (eds). *Theatre and Performance Design: A Reader in Scenography*. Routledge, London and New York, 2010. 400 p.

YERMUKANOVA A. NONCONFORMISM AS A CURRENT ARTISTIC PRINCIPLE OF EFFECTIVE SCENOGRAPHY

The article is devoted to the study of the emergence and development of effective scenography as a fundamental principle of modern stage design through the prism of the phenomenon of nonconformity. It is stated that in the stage design of Ukraine, nonconformity is manifested in a unique synthesis of philosophical, ideological and design concepts with current searches for new artistic styles. It is revealed that effective scenography is primarily associated with its main defining principle - the direction of the artist's art in the design of stage action: the place of action is determined by the organization of the environment; scenography becomes a direct participant in the actors' performance; invention of figurative-rhythmic and material images, presented as original characters of stage action, based on the genetic code of the art of scenography.

Key words: stage design, nonconformism, effective scenography, figurative-associative vision, subject-spatial environment.